

SÁRKÖZY PÉTER
**Egy magyar író olasz
 „száműzetése”**

Hubay Mikós Olaszországban 1974–1984

Köztudott, hogy igen hosszú a sora azon magyar íróknak, akik a XVIII. századtól kezdve politikai okokból kénytelenek voltak több éven, évtizeden át hazájuktól távol élni és alkotni, de mindvégig magyar íróként a hazai magyar közönség számára írták műveiket – kezdve Mikes Kelemtől Batsányi Jánosig, az 1948/49-es forradalom és szabadságharc emigráns íróitól (gondoljunk Jósika Miklóstra, vagy Eötvös Józsefre), 1918/19 kevésbé dicső forradalmait követő emigráció jelentősebb íróiig (mint Balázs Béla, Ignóus Hugó, Kassák Lajos vagy Illyés Gyula), majd a harmincas és negyvenes évek emigránsaig, akik között Molnár Ferenc hagyta el az elsők között a világháború és a fajgyűlölet felé sodródó országot, őket pedig tíz éven belül egy igen tekintélyes menekült-hullám fogja követni a második világháború után, benne jelentős íróegyeniségekkel, (a közvetlen háború után nyugatra menekült Nyírő Józseffel és Wass Alberttel, majd a „fordulat évének” csúfolt esztendő emigrációjának íróival, mint Zilahy Lajossal, Márai Sándorral), akiket végül az 56-os forradalom ismét meglehetősen furcsa összetételű író-emigrációja követett, melyben Ignóus Pál, Faludy György, Méray Tibor és Aczél Tamás, valamint Tollas Tibor és Tűz Tamás egyaránt megtalálhatók voltak.

Égészen különös emigrációt jelentett azon írók és értelmiségiek csoportja, akiket az 1957-es bebörtönzés után a rendszer a hatvanas évek közepétől kezdve „kiengedett” „nyugatra”. Így került Franciaországba Tardos Tibor, Svájcba Háry Gyula, és még a nyolcvanas években is megesezt, hogy a „kényelmetlenné” vált értelmiségieket és írókat „világútlelnek” nevezett útilapuval ajándékoztak meg. Konrád György és Szelényi Iván kezdték a sort, őket pedig a budapesti iskola egy teljes filozófus generációja követte.

1 Vö.: Csillaghy András – Hubay Miklós, *Két kuruc beszélget*, Budapest, Napkút, 2009.

Mindez meglehetősen ismert történet. Kevésbé ismert az Aczél-féle kultúrpolitika ennél raffináltabb, „softabb” megoldása, amikor „munkavállalási engedéllyel” tették ki az országból a világhírességre szert tett, de itthon kényelmetlen művészeket és írókat. Így kapott engedélyt (tudomásom szerint) az egyre érthetlenebb filmeket forgató Jancsó Miklós, hogy Olaszországban élhessen és dolgozhasson, valamint Hubay Miklós is, hogy 1974-ben elmenjen botcsinálta magyartanárnak a firenzei egyetemre.

Hubay Miklósról életét közelebbről nem ismerő, irodalom és színház iránt érdeklődő magyar ember úgy tudja, illetve véli tudni, hogy az egyik legsikeresebb és legünnepelebb magyar íróról van szó, akinek első darabját már 24 éves korában, 1942-ben bemutatták a Nemzeti Színházban (pontosabban a Nemzeti Színház Andrássy úti Kamaraszínházában, a mai Bábszínházban), aki szerencsésen megúszta a háborút, mert 1942-ben a front helyett Genfben utazhatott ösztöndíjjal, ahonnét csak 1948-ban jött haza, és recski munkatábor foglya helyett az ötvenes években a Nemzeti Színház dramaturgia és a Színház- és Filmművészeti Főiskola tanára lehetett, akinek két műve is sikerdarab lett a hatvanas évek elején: a *C'est la guerre* az Operaházban, az *Egy szerelem három éjszakája* a Petőfi, a mai Thália Színházban, majd egy sor vidéki színházban (és még filmet is forgattak belőle). Darabjait külföldön, idegen nyelvekre fordítva is bemutatták, hosszú éveken át Olaszországban élhetett, mint a firenzei egyetem magyar tanszékének professzora és mint sikeres magyar drámaíró, akinek darabjait olyan híres színházokban adták elő, mint a római Teatro Argentina vagy a torinói Teatro Regio, és a darabok szövegét fordításban is megjelentették. Legalábbis erről tájékoztatták a magyar közönséget a magyar lapok, már amikor tájékoztattak róla, néha-néha.

Nyugdíjaztatásakor, 1981 végén megválasztották a Magyar Írószövetség elnökének, majd a rendszer-váltás után (1991-ben) a Magyar Pen Klub elnökének, és a korábbi három József Attila-díj után (1955, 1965, 1975), 1994-ben (76 éves korában) Kossuth-díjat kapott.¹ Mi kell még a boldogsághoz?

Hubay Mikósnak a megbecsülés és az igazi színházi siker kellett volna. Ugyanis mindaz, amit eddig elmondtunk, egyszerre igaz és egyszerre nem. Hubay Mikós ugyanis mindezek ellenére nem volt sem itthon, sem külföldön megbecsült, sikeres író, és

Az itt közölt két tanulmány az idei Tokaji Írótáborban elhangzott előadások szerkesztett változata.

azt hiszem, boldog ember sem. Pedig szerencsés csillagzat alatt született. Nem vitték ki a Donhoz, nyugatról való hazatérése után 1949-ben nem Recskre került, mint Faludy György, hanem taníthattott a Színház és Filmművészeti Főiskolán, bekerült a Nemzeti Színház dramaturgiájára, de az ötvenes években darabjait senki sem kérte és mutatta be, tulajdonképpen nem fogadták be a magyar irodalmi és színházi életbe. 1956 után néhány napos, a „Szabad Kossuth Rádió”-nál viselt irodalmi-szerkesztői megbízatása „díjaként” elbocsátották korábbi állásaiból. Nem csukták le, mint más írókat, csak épp még jobban kívül került a színházi és irodalmi életben. Free-lance fordítójaként (Molière, Musset, Sheridan, Giraudoux, Sartre, A. Miller és más neves szerzők darabjait fordítja) és filmdramaturgként dolgozik (*Bakaruhában, A harangok Rómába mentek, Katonazene, Micsoda éjszaka, Pesti háztetők, Angyalok földje, Egy szerelem három éjszakája*), és darabjaival ostromolja a különböző pesti és vidéki színházak igazgatóit. Ezek közül nem egyet be is mutatnak (*Késdobálók*, 1959; *Tűzet viszek*, 1970; *A zsenik iskolája*, 1977 stb), de igazi sikere csak a Vas Istvánnal közösen írt musicaljének és a *Néró játssz*knak volt 1968-ban (hála a címszerepet játszó Márkus Lászlónak), és joggal panaszkodott, hogy őt elnyomják, nem hagyják érvényesülni, ami miatt kezdett éppúgy „kényelmetlenné” válni a rendszer kulturpolitikusi számára, mintha politizált volna, ha nem még jobban.

Ekkor kapta meg a hírt, hogy öreg barátja, régi genfi ismerőse, az 1918-óta külföldön élő művészettörténész Tolnay Károly, immár mint Charles de Tolnay, a firenzei Casa Buonarroti neves igazgatója, aki tudott egykori ifjú (akkor már 56 éves) barátja otthoni mellőztetéséről, őt javasolta a firenzei egyetem vezetőségének, hogy az akkor elhunyt magyar tanár, Pálinkás László helyébe hívják meg a neves magyar drámaíró a magyar tanszék tanárának. Olasz fordítója, Caterina Tropea, pesti olasz lektor addig rágta barátnőjének, Radnóti Miklós özvegyének, Fifi asszonynak a fülét, az pedig barátjának és pártfogójának, a kultúra terén mindenható Aczél Györgynek kajla bajszát, míg az elintézte, hogy az itthon csak panaszkodó Hubay Miklóst kiengedjék „nyugatra”.

Igen ám, de Hubay Miklós nem megbecsült professzornak ment ki Firenzébe, hanem a legkisebb fizetésű, megbízott egyetemi előadónak (professore

incaricato), akinek munkája csak annyiban különbözött a többi lektorétól, hogy neki megengedték, hogy a nyelvórák mellett irodalmi előadást is tarttasson négy-öt diák számra (nem évfolyamonként, hanem összesen!). Fizetéséből lakást bérelni és családját eltartani képtelenség volt, így a „megbecsült” magyar drámaíró alkalmi olasz ismerőseinél lakott szívességi albérletben, illetve családjával együtt ide-oda utazott Firenze, Róma és Budapest között. (Én akkor ismerkedtem meg vele személyesen, amikor 1980-ban Rómába érkezve, az első fél évben a Római Magyar Akadémián kaptam elszállásolást, ahol nyugdíjba vonulása előtti utolsó éveiben Hubay Miklós is élt, főleg egyedül, néha szegény feleségével, néha lányával és fiával egy egy-szobás ösztöndíjas szobácskában, minden kényelem és szolgáltatás nélkül, és onnét járt át két napra tanítani Firenzébe.)

Mivel több éven keresztül egymás közelében éltünk és tanítottunk, így tanúja lehettem olaszországi életének és munkásságának. Láthattam, hogy az egyik legrégebbi magyar történeti család leszármazottjának, a vörös postakocsi minden bizonnyal utolsó utasának, immár pénztelenül, őt ellátó inas és hódolók nélkül kellett hatvan-hetvenéves korában hánkolódnia Olaszországban, mintha még mindig a Genfben élő huszonéves ösztöndíjas fiatal lenne, akinek általában nincs rá pénze, hogy fehéreműjét, ingeit kimosathassa és kivasaltathassa, hogy vendéglőkben rendesen étkezhessen, és főleg hogy rendes saját lakásában, könyvtárszobájában dolgozhasson.

Tapasztalhattam azt is, hogy a nagy irodalmi műveltséggel rendelkező, a fél magyar költészetet kívülről ismerő tanárt diákjai (az a négy-öt) istenítették (annak ellenére, hogy óráit félig magyarul, félig franciául tartotta), hogy az öregkorában is igen sármos, tengerkék szemű européer író az olasz szalonok, főleg az idősebb arisztokrata hölgyek szívesen befogadták, de azt is tapasztalhattam, hogy Hubay Miklósnak annak ellenére, hogy majd két évtizedig Olaszországban élt és dolgozott, nem sikerült beilleszkednie az olasz kulturális és színházi életbe, melynek képviselői ugyan szívesen beszélgettek vele, de sosem fogadták be maguk közé, nem írtak róla kritikákat, nem segítették műveinek előadását. Ő is, akárcsak az előtte a szintén két évtizedig Olaszországban élő Márai Sándor, Olaszországban is megmaradt teljes mértékben magyar írónak, aki

magyarul, a hazai magyar közönség számára írta műveit, és mindenekelőtt a hazai színházi irodalmi elismerésre és színházi sikerre vágyott.²

Ez annak ellenére így volt, hogy Hubay Miklós műveit, ellentétben társaival, lefordították olaszra. Ebben egykori genfi barátjának, a József Attila költészetéért rajongó, az időközben firenzei klasszika-filológus professzorrá vált Umberto Albininek volt nagy szerepe, akinek, mint a siracusai görög színház és színházi intézet igazgatójának azt is sikerült elérnie, hogy az általa lefordított Hubay-darabokat bemutassák az olasz színházakban. Ugyanakkor nem igazak azok a legendák, hogy ő elfogadott vagy sikeres szerzőnek számított volna Itáliában. Darabjainak legtöbbje nem ért meg többet négy-öt előadásnál, nem kerültek be az olasz színházi és kritikai élet vérkeringésébe. (A *Római karnevál* Teatro Belliben történt bemutatóján alig volt jelen valaki, és a harmadik előadáson hét diákkal mi jelentettük a teljes publikumot. Igaz, a pesti Játékszín-beli előadásnak, sem a televíziós változatnak nem lett nagyobb sikere Ruttkai Éva remeklése mellett sem).

Pedig a szerző mindent megtett nemcsak saját művei, de általában a magyar színház és irodalom olaszországi népszerűsítéséért. Ő hívta fel a figyelmet Olaszországban a hetvenes években Csurka István darabjaira. Éveken át harcolt *Az ember tragédiája* olaszországi bemutatója érdekében, de csak azt sikerült elérnie, hogy Giorgio Pressburger a római színiakadémia növendékeivel egy hétórás előadás

keretében előadatta a teljes szöveget (a Hubay Miklósból és egy-két római magyarból álló közönség előtt). A sok csalódásért talán némi vigaszt jelenthetett számára, hogy 2000-ben a Cividale di Friuliban rendezett Mittelfest színházi fesztiválra felkérték egy új darab megírására, és 82 éves korában félvakon egy kis alpokaljai gasthof vendégszobájában megírta a kis nyelvek kihalását megelőlegező herderi jóslat igazáról, a kis nyelvek végső kihalásáról szóló utolsó darabját, az *Elmulást*,³ valamint az, hogy a Rubbettino Kiadó megígérte olaszra fordított összes drámájának megjelentetését. Szerencsére azt már nem kellett megérnie, hogy megtudja, hogy a Rubbettino Kiadó a korábban megígért magyar támogatás hiányában visszalépett a már megszerkesztett kötet kinyomtatásától, ami pedig komoly elégtétel lett volna számára, és talán lehetővé tette volna, hogy az olasz dramaturgok végre felfedezzék a maguk számára ezt az egyébként intellektuálisan igen mély és érdekes európai drámaíró.

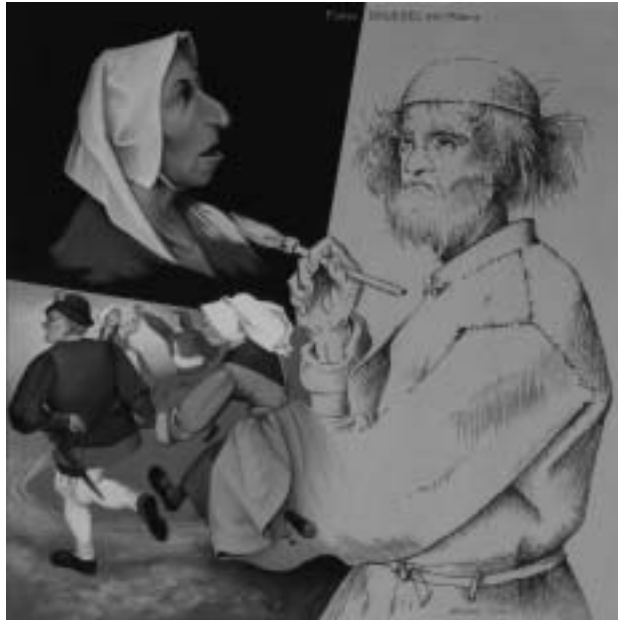
Sajnos, azt is el kell mondanunk, hogy akárcsak Márai esetében, nála sem beszélhetünk igazi olaszországi kulturális kapcsolatokról. Igaz – ellentétben Máraival – neki Firenzében és Rómában is voltak barátai és ismerősei, köztük olasz művészek, írók és rendezők is, de megítélésem szerint igazi szakmai kapcsolatai nem alakultak ki az olasz irodalmi és művészeti élettel, legalább annyira nem, hogy ebből neki vagy a magyar irodalom olaszországi befogadásának túl sok haszna lett volna belőle.

2 A XX. század második felében a külföldön élő magyar írók döntő többsége, még azok a szerzők is, akiknek a több évtizedes emigrációs lét alatt sikerült beilleszkedniük a befogadó ország kulturális intézményrendszerébe, (mint Cs. Szabó László, Határ Győző, Sárközy Mátyas, Békés Gellért, Ferdinandy György és Mihály, Gömöri György, Kibédi Varga Áron, Kemenes Géfin László stb.), mint írók nem nagyon keresték a kapcsolatot a befogadó ország irodalmi életével, és többnyire nem keresték azt sem, hogy műveiket idegen nyelven is megjelentessék. A párizsi Irodalmi Újság és Magyar Műhely, a müncheni Látóhatár, a római Katolikus Szemle a kanadai Árkánium és más magyar lapok immár könyvtári példánnyá vált lezárt évfolyamai mind azt mutatják, hogy a lapok köré tömörült írók és értelmiségiek egyrészt a „Nyugaton” élő magyar emigráció, másrészt meg a hazai „közönség”, ha tetszik, az „utókor” számára írtak – magyar íróként, magyarul, magyarok számára. Ezzel szemben állt a külföldön menedékre talált magyar író és értelmiségieknek azon csoportja, akiknek sikerült beilleszkedniük a nekik új otthon és új hazát jelentő ország kulturális és irodalmi életébe. Ezek közül a legnevesebbeknek az angolul író Arthur Koestler és George Mikes és a franciául író történész-kritikus, Francois Fejtő számít, ám esetükben a szépirói munkásság kritikai, filozófiai munkássággal is társult, azaz, őket a külföldi kulturális környezet elsősorban mint „másként gondolkodókat”, a középkelet-európai társadalmi történelmi folyamatokat számukra is ért-

hetővé tevő értelmiségieket fogadta be, és csak azt követően, mint írókat. Erről részletesen beszámol a később neves angol humorista íróként elfogadott George Mikes a *How to be Alien* című 1946-ban, Londonban publikált (Ungváry Tamás által magyarul is lefordított) könyvében. Igazi „migrációs” magyar íróknak azokat nevezhetjük – megítélésem szerint –, akik külföldön élve, magyarságukat sosem tagadva, a befogadó ország nyelvén, a befogadó ország kultúrájába szervesen beépülve formálták saját írói életművüket. Ilyennek tarthatjuk a már említett George Mikes mellett, a svájci írónőként nemzetközi hírnévre szert tett Ágota Kristófit, egy-két magyar származású újhéber nyelven író izraeli írót, mint Efraim Kishont, és sajátos módon négy olaszországi írót, Paolo Satarangelit, Edith Bruckot, Giorgio Pressburgert és Tommaso Keményt. Vö.: Sárközy Péter: *Az olaszországi magyar írók identitásadata*, in *A magyar irodalom égtájai*, A tokaji íróklub évkönyvei, XX, szerk. Serfőző S., Miskolc, Bíbor, 2011, 93–101), ill. uő: *Márai Sándor olaszországi írói magánya*, Magyar Napló, 2012, 10, 32–41.

3 A darabnak még volt egy előadása, Catanzaróban. A délolasz város 2008. évi Guttenberg-fest ünnepségének díszvendége a 90 éves Hubay Miklós volt, és ez alkalmából a Silvio d'Amico színésziskola három növendéke előadta a Rubbettinónál „kiadásra” előkészített *The rest silence* című darabot. Vö.: L. Tassoni, *Jón tengeri napló Hubay Miklóssal*, Európai utas, 2008, 2–3.

Néhány személyes barátját kivéve, mint Umberto Albini, Sauro Albisani, Giorgio Pressburger, közvetlenebb munkakapcsolatban nem volt szinte senkivel, és nemcsak az olaszokkal, de az olaszországban élő magyar értelmiségiekkel sem. Sem a Katolikus Szemlét szerkesztő Békés Gellérttel, sem a Madách-kutató Fáy Attilával, sem a többi olasz egyetem magya tanáraival, Pásztor Lajossal, Ruzicska Pállal, Tóth Lászlóval, köztük római kollégáival, Szauder Józseffel és Klaniczay Tiborral sem, vagy a magyar irodalom olasz fordítóival, mint Mario De Micheli, Paolo Santarcanelli, Jole Tognelli vagy Gianni Toti) – kivéve a Triznya kocsmá látogatóit, de ott is elsősorban az ott-honi vendégek (Karinthy Ferenc és társai) barátságát kereste.

Árkossy István: Pieter Bruegel

De akkor mit csinált két évtizeden keresztül az egyik legjelentősebb XX. századi magyar drámaíró Olaszországban? Ahogy – néhai Antall József mondta saját magáról – „lemeült” és kivárt. Kivárta, hogy vége legyen az általa választott száműzetésének. Sajnos, hazatérése sem úgy sikerült, ahogy szeretne volna, mert az, hogy a lengyelországi katonai hatalomátvétel pillanatában megválasztották írószövetségi elnöknek, megítélés szerint, nem annyira a megbecsülés jele volt, mint egy régi számla ára, és ő is úgy érezte, akár csak hajdanán Arany János a kiegyezés után: „pályám bére: / égető, mint Nessus vére.”

Ugyanakkor, mindezen kudarc és keserűség ellenére, semmiképpen sem volt felesleges vagy haszon nélküli a magyar kultúra javára az, hogy az egyik legműveltebb és legeurópaiabb magyar író két évtizeden keresztül Olaszországban élt és tanított egy neves európai egyetemen. Tanártársai ugyan egy kicsit „lesajnálták” amiatt, hogy új kollégájuknak, az olaszul gyengén beszélő, Kelet-Európából jött drámaírónak, az ő fizetésük egy harmadáért néhány diák számára kell nyelvórákat tartania. Ám hamar tapasztalniuk kellett, hogy az a négy-öt diák, akik óráira jártak, legendákat zengtek az új magyar tanár európai

műveltségéről és széles és mély irodalmi tudásáról, amelyről maguk is meggyőződhetnek Firenze leghíresebb irodalmi szalonjában, a Giubbetto Rosso kávéházban zajlott beszélgetések alkalmából.

Ráadásul, utolsó éveiben még tanári sikere is volt. A nem magyar szakos diákok között ugyanis lassan elterjedt a hír, hogy az egyetemen van egy kedves idős tanár, aki, amennyiben bárki is egy vagy két olasz fordításban megjelent magyar irodalmi művet elolvas, és jelentkezik nála, akkor óralátogatás nélkül jelesre levizsgálhat, melyet, mint „világirodalom” vizsgát elismertethet a tanulmányi osztályon. Amíg a dékán ezt le nem állította, hosszú sorokban álltak a diákok Hubay Miklós ajtaja előtt, hogy egy kellemes félig francia, félig olasz nyelven

való beszélgetés után jeles eredménnyel vizsgázzanak le (magyar irodalomból). Azt hiszem, nincs ma olyan 40–50 év közötti, egykor a firenzei bölcsészkaron végzett hallgató, aki ne emlékezne vissza szívesen az egyetem legelbűvölőbb tanáránál óralátogatási kötelezettség nélkül letett világirodalomvizsgájára.

Diákjai között egy-két kiváló hallgatója is akadt, így Antonello La Vergata, ma a Modenai Egyetem filozófiaelmélet-professzora, egykor Hubay Miklós és általa József Attila költészetének nagy tisztelője, valamint Sauro Albisani, költő és műfordító, aki Hubay Miklós baráti rábeszélésére magyar költők olasz fordítására vállalkozott. Hubay Miklóssal együtt dolgozták át újra Szophoklész töredékben maradt szatírijátékát, a *Nyomkeresőket*, mely megjelent az olasz színházi folyóirat, a Sipario 1994. évi 3. számában (I segugi), melynek előadásáról nincs tudomásom. Sauro Albisani igazi költő volt, és neki köszönhetjük, hogy Arany János *Balladái*-nak 1987 óta létezik egy igazi költői olasz fordítása is (Velence, Marsilio), hasonlóképp szép fordításokat készített Illyés Gyula verseiből is (Poesie, 1986), köztük az *Egy mondat a zsarnokságról* című verssel.

Végezetül beszélnünk kell Hubay Miklós legfőbb olaszországi munkatársáról, Umberto Albiniról. A fiatal klasszika-filológusnak készülõ tanár, aki aktívan részt vett az olasz ellenállás fegyveres harcaiban, 1947-ben, nem tudom, milyen közvetítéssel, szintén részt vett a genfi *Rencontres internationales* szemináriumain, és itt ismerkedett meg a nála csak néhány évvel idõsebb Hubay Miklóssal, akit azonnal arra kért, hogy segítsen neki József Attila-verseket olvasni.⁴

József Attilára az olaszországi közvélemény figyelmét még 1942-ben Benedetto Croce hívta fel. A baloldalisággal igazán nem vádolható nemzeti liberális filozófus az olasz nyelvû magyar folyóiratban, a Corvinában olvasta az anarchista forradalmárként bemutatott öngyilkos magyar költõ néhány olaszra fordított versét, köztük a *Mamát* is, melyet nyersfordítás alapján is azonnal remekmûnek ítélt.⁵ A baloldali érzelmû fiatal olasz értelmiségi fiatal elhatározta, hogy õ olaszra fogja fordítani ennek a tragikus sorsú kommunista költõnek a verseit, és ebben kérte magyar barátja segítségét. Ettõl kezdve szinte egyszerre bekövetkezett halálukig tartott munkakapcsolatuk és barátságuk.⁶

Albini Hubay Miklós segítségével vált József Attila egyik legjelentõsebb olasz fordítójává és népszerűsítõjévé, míg Hubay Miklós az idõ közben a firenzei, majd a genovai egyetem görögprofesszorává és a siracusai színházi intézet igazgatójának kinevezett Umberto Albininak köszönheti legtöbb darabjának olasz fordítását és színházi bemutatóját.

Albini még az ötvenes években több fordítást és tanulmányt tett közre olasz lapokban József Attila és Ady Endre költészetérõl. 1952-ben jelenteti meg József Attila verseibõl készített fordításainak elsõ, 1957-ben második kötetét, melyet még két újabb válogatott kétnyelvû verskiadás követett (1952, 1957, 1962, 1965).⁷ 1949. után tíz év szünet következett U. Albini és Hubay Miklós munka kapcsolatában. Ez idõ alatt Albini a firenzei egyetem görögtanára lett, és ez idõ alatt az ott magyar nyelvet és irodalmat tanító Pálincás László segített magyar fordításainak elkészítésében (Radnóti, 1958, Déry Tibor, 1958, *Füveskert antológia*, 1959, Illyés, *Petőfi*, 1960, *Il Ponte* magyar

száma 1960), ugyanis Albini nem tudott magyarul. Hubayval való kapcsolatuk a Madách Színház 1966-os firenzei vendégszereplése és az azzal egy idõben tartott nemzetközi színházi konferencia idején újult meg, mely Hubay Miklós 1974-tõl tartó húszéves itáliai munkássága idején meghozta újabb gyümölcsseit, mindenekelõtt a XX. századi nyugatos költõk és Illyés Gyula olaszországi megismertetését (*Poeti ungheresi del '900*, Torino, ERI, 1976; *Poesie*, 1967, *La vela inclinata*, 1986). Ez idõ alatt Albini tíz Hubay-drámát fordított le olaszra (*Solo loro conscono 'amore*, Einaudi, 1962, *I lanciatori di coltelli*, Lerici, 1964, *Nerone è morto*, Cappelli, 1970, *La scuola dei geni*, *Carnevale romano*, *Freud, ultimo sogno*, 1991.).

Umberto Albini nagy olaszországi népszerűsítõje volt a magyar irodalomnak, de meglehetősen zötyögõ mûfordításokat készített. (Aki nem hiszi, olvassa el József Attila *Születésnapomra címû* versét Albini fordításában, vagy nézze meg, hogy a klasszika-filológus Albini nem vette észre az antik metrumot az általa „fordított” Radnóti-eclogák fordítása közben.) Magam, fiatalabb koromban, amikor még õszinte ember voltam, nagy ellenzõje voltam Umberto Albini magyar mûfordítói tevékenységének, mert nem tudtam elfogadni, hogy csapnivaló, rím nélküli formában, szinte nyersfordításban adja közre olasz nyelven Kosztolányi, József Attila, Radnóti Miklós Vas István vagy Weöres Sándor verseit. Akkor úgy véltem, hogy a rossz fordítások csak elriasztják az olasz olvasókat a magyar irodalom és költészet befogadásától. Ma, több évtizedes olaszországi tanári gyakorlat után, revidiálnom kell fiatalkori álláspontomat. El kell ismernem, hogy ezek a fordítások sem voltak hiábavalók. Felkeltették az olvasók és fõleg a magyar irodalom iránt érdeklõdõ többi olasz fordító figyelmét, hogy érdemes lenne jó, formahû fordításban is közreadni a XX. századi európai költészet és irodalom magyar remekmûveit.

Így kezdtek el egyre többen (Sauro Albisani, Bruck Edith, Bruna Dell’Agnese, Jole Tognelli, Gianni Toti, majd végül Tommaso Kemény) magyar költõket fordítani, illetve hála az új prózafordító-generáció (Gianpiero Cavaglia, Marinella D’Alessandro, Antonello

4 Errõl Hubay több visszaemlékezésében is beszámolt. Vö.: Albert Zsuzsa, *Irodalmi legendák, legendás irodalom, III.*, Pécs, Pro Patria, 2003.

5 Sárközy P., *József Attila Crocéról – Croce József Attiláról*, in *Benedetto Croce ötven év után*, szerk. Kelemen J. és Takács J., Budapest, Aquincum, 457–467.

6 P. Sárközy, *Umberto Albini, Miklós Hubay*, in *Rivista di Studi Ungheresi*, (XXVI), 2012, 11, 189–194.

7 vö: Nicoletta Ferroni, *La fortuna di Attila József in Italia*, *Rivista di Studi Ungheresi*, 1989, 10, 147–153; Sárközy P., *József Attila versei olasz nyelven*, in *József Attila égtájai, Tokaji Irótábor Évkönyve*, XIV, 2005, 129–143.

Sciacovelli, Maria Rosaria Sciglitano, Bruno Ventavoli és mások) munkásságának, a modern és kortárs magyar irodalom legnagyobbjainak (Kafka Margit, Kosztolányi Dezső, Füst Milán, Szerb Antal, Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Kertész Imre, Esterházy Péter, Nadas Péter és így tovább) művei ma már olasz fordításban hozzáférhetők.⁸

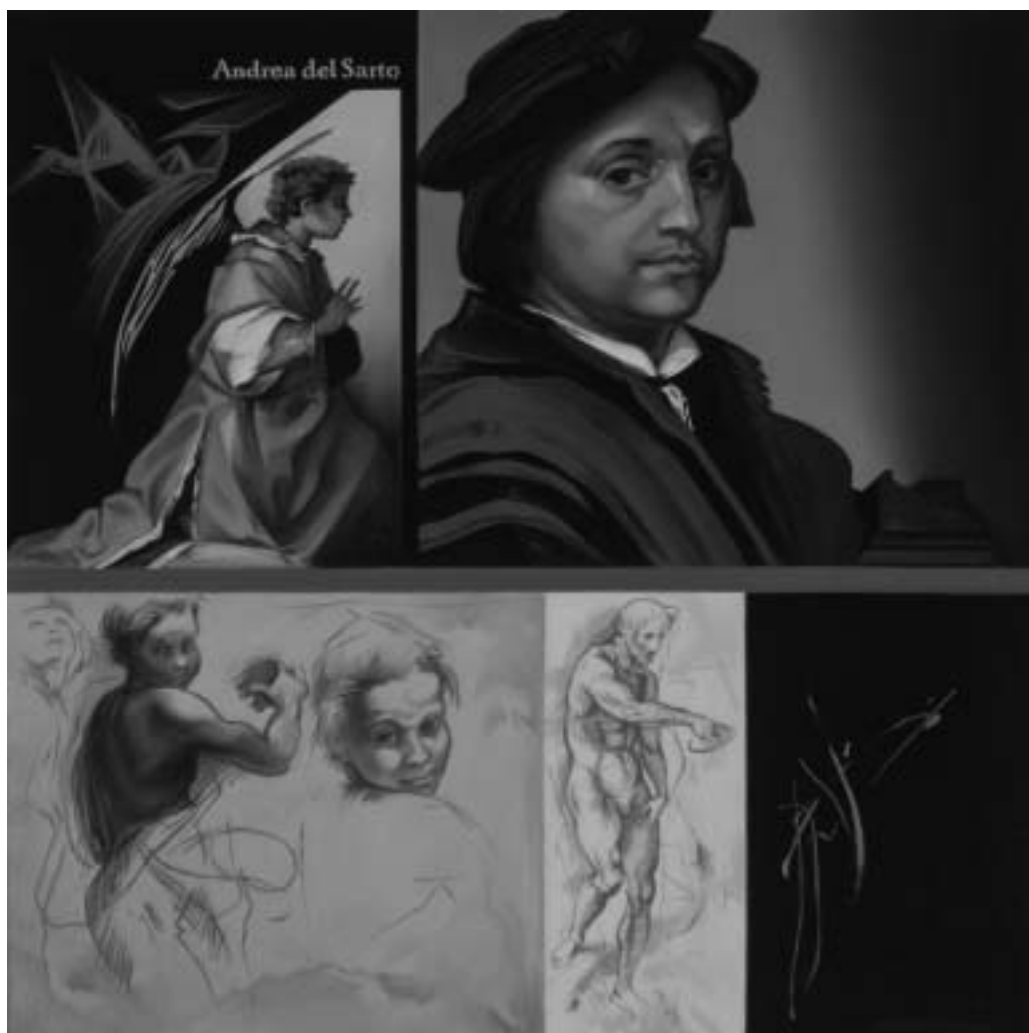
És ez, a magyar irodalom olaszországi jelenléte – közvetve – Hubay Miklós és barátja, Umberto Albini úttörő tevékenységének is köszönhető. Éppen ezért nagy adóssága a magyar és olasz kulturális életnek (illetve annak irányítóinak), hogy máig nem jelenített meg Hubay Miklós olaszra fordított tizenhat drámájának már megszerkesztett kötete.

Ennek megjelentetése lenne az igazi tisztelgés a húsz évig önkéntes olaszországi „száműzetésben” élő egyik legjelentősebb XX. századi magyar dráma-

író, és a magyar irodalom egyik legjelentősebb olasz népszerűsítőjének emléke előtt. Akkor lenne csak igaza Hubay Miklósnak, aki nem sokkal Itáliába való „kiküldetése” után írta naplójába Firenzében:

„A Signoriával szemben... áll a Mű, láthatatlanul. És mennyivel magasabb a Signoriánál, ahol a számkivetését kifőzték. Magasabb és elpusztíthatatlanabb. Homlokán a felírás. Hogy milyen nyelven? Száműzött nyelven. Dosztojevszkij, amikor itt körmölte a *Félkegyelműt*, cirill betűkkel olvashatta. Én magyarul: AKÁR A HALÁLBA ÜLDÖZNEK VALAKIT, AKÁR AZ ALKOTÁSBA: AZ ÜLDÖZŐK MINDIG RÁFÁZNAK.” (*Napló nélkülem*, Szépirodalmi, 1978, 116.).

⁸ Sárközy P., *A magyar irodalom fogadtatása Olaszországban (1849, 1956, 2006)*, in *Túl minden határon. A magyar irodalom külföldön*, szerk. Jeney É. – Józán I., Budapest, Balassi, 2008, 49–64.

Árkossy István: Andrea del Sarto